

Trivialiteters nationalisering

Hvordan en transnational renliggørelse
bliver en kulturel identitetsmarkør i mødet mellem
svensk og dansk

AF ANDERS LINDE-LAURSEN

i *Imagine there's no countries
It isn't hard to do
Nothing to kill or die for*
John Lennon: *Imagine*

Der synes i teorien ikke at være noget større problem i at forestille sig en verden uden lande, som John Lennon opfordrer os til i en af sine bedst kendte sange. Vi ved efterhånden tilstrækkeligt om det nationale til at kunne fastslå, at det kan reduceres til en forestilling født under konkrete historiske, politiske og økonomiske omstændigheder i slutningen af 1700-tallet (Knudsen 1991, Linde-Laursen 1991A, Østergård 1988 & 1992:84—113). Og i teorien skulle vi derfor også uden større problemer kunne forestille os en verden, hvor lande ikke eksisterer.

I realiteten har imidlertid denne forestilling om nationers virkelige eksistens haft overordentlig stor betydning gennem de sidste to århundreder¹. Den har ikke alene som noget konkret påvirket verdens politiske og økonomiske udvikling gennem hele perioden, men har også udviklet sig til at være et grundlæggende tema for identitetsdannelse.

Som Hans Fink har udtrykt det, er al identitetstænkning forskelstænkning, og al for-

skelstænkning er identitetstænkning (Fink 1991:218). At analysere identiteter går altså ud på at lokalisere forskelle — grænser; og vi kan forvente, at en stærk identitet forudsætter en klar grænsedragning, ligesom en tydelig grænse er et stærkt identitetsgrundlag (Schmidt & Kristensen 1986:21).

Man kan, som Michael Harbsmeier har vist, ikke forestille sig nationale identiteter, uden at man samtidig erkender, at disse alene kan tolkes som forestillinger om forskellighed — og at de derfor også bygger på en forestilling om, at andre sammenlignelige kategorier, altså andre nationer, virkelig eksisterer. Michael Harbsmeier har endvidere påpeget, at nationale identiteter i modsætning til visse andre former for identitet er karakteriserede ved, at de er afhængige af, at der finder en gensidig anerkendelse af anderledeshed sted mellem de nationer, som sammenligner sig for at lokalisere deres forskellighed: "Nationer... forfører hinanden til at genkende sig selv i de andres billede. Ikke for dermed at blive til en anden end den man er, men for at blive til den, som man i virkeligheden altid har været" (Harbsmeier 1986:53 — se videre Østergård 1991B).

I en analyse af nationale identiteter må vi

altså forsøge at indfange den forskelstænkning — hvad enten den er eksplicit eller implicit —, som er hele forudsætningen for, at en nation kan opfatte sig som anderledes end en anden; og hvor den dermed samtidig opnår større indsigt i sin egen særhed. En sådan forskelstænkning findes i nationers fortælletraditioner om andre nationer. Som jeg tidligere har vist, kan danskeres fortællinger om svenskere på denne måde give os et ganske godt billede af dansk national identitet; samtidig med at opmærksomheden på relationen mellem dansk og svensk gør det nemmere at se kontinuitet og diskontinuitet i de nationale identiteter (Linde-Laursen 1991B).

Denne analyse af nationale identiteter giver indblik i den proces, hvor fortælletraditionen om nationens folk, politik, økonomi og historie bliver skabt, genskabt og omskabt. Imidlertid kan studiet af forskelle også bedrives på et andet plan, hvor subjektets bevidsthed om national identitet kommer i fokus. I så fald må vi søge situationer, hvor det nationale bliver konkretiseret og kan opleves som virkelig forskel.²

En sådan situation er krigen (mellem nationalstater), hvor det kan være et spørgsmål om liv eller død at kunne se forskellen — det er således ikke nogen tilfældighed, at det er midt under 2. Verdenskrig, man starter at projektet: "Research in Contemporary Cultures", som blev ledet af Margaret Mead (Østergård 1991B:154ff). Det var vigtigt at kunne se forskellene, så man kunne forstå fjenden og hans handlemåde. En anden sådan situation er sportsarenaen, hvor nationer kappes om at være den bedste, og eftersom forskellen her er let at se — det er ofte hele pointen — så har national retorik, som ellers i andre sammenhænge anses for upassende, her kunnet udfolde sig uhindret. Og etableringen af et nationalt emotionelt "vi" har kunnet finde sted som en konkret erfaring (Ehn 1989:65).

Situationer, som konkretiserer det nationale, behøver imidlertid ikke have denne kollektive karakter. Der findes andre, mere hverdagslige situationer, hvor individet pludselig bliver påmindet om, eller selv indser, at en forskellighed mellem de involverede personer, tilskrives nationalt ophav — hvad enten dette er reelt eller ikke; der skabes grænser.

Her skal kort beskrives en sådan situation:

I oktober 1988 havde jeg, som er dansk, boet 10 måneder i Lund, og jeg var på besøg hos nogle af mine svenske venner. Foruden værtsparret var der også en anden gæst — en tysker, som tidligere havde boet i Lund. Sent på aftenen, efter at vi havde spist og siddet og snakket, gik værten i køkkenet for at rydde op, og jeg fulgte med og begyndte at vaske op. Da jeg satte de først opvaskede genstande i opvaskestativet, vendte værten sig mod mig og sagde: "Du vasker ikke ordentligt op — du gør det på *dansk*; nu skal jeg vise dig...". — Der er ingen tvivl om, at værten var ganske ilde berørt over min måde at vaske op på, og jeg lod mig derfor undervise i, hvorledes opvaskemidlet skulle skylles af, inden opvasken sættes i tørrestativet — derimod skulle den ikke tørres af. — Mens jeg fortsatte med at vaske op, følte jeg mig udpeget som dansk; det var helt klart, at jeg havde overtrådt de lokale, svenske, koder for anstændig opvask.

Urent — rene grænser

Denne lille historie handler om en situation, hvor opvask bliver til en kulturel grænsemarkør i mødet mellem svensk og dansk; og den handler om renlighed — om hvad der er rent og urent. Denne grænsedragning er et ofte beskrevet tema i etnologisk forskning, hvor grænsen mellem rent og urent har været indfaldsvinklen — eller et væsentligt element — til studiet af forskellige gruppers indbyrdes relation.

Mary Douglas har i sit studie af primitive religioners forestillinger om forurening og tabu (1966) foretaget nogle generelle betragtninger over relationen mellem rent og urent. Hun finder, at det urene er et bipro-

dukt af vor klassifikation af verden; det som ikke passer ind — eller ikke er på sin rette plads: sko er ikke urene, men at placere dem på spisebordet er et brud mod ordenen. Enhver ordning af verden indebærer på denne måde også, at der er ting som falder udenfor, og som er det urene (Douglas 1966:35f). Der drages en grænse mellem rent og urent, som er stærkt kulturelt markeret; det er altså en tydelig grænsedragning, som kan udgøre et stærkt identitetsgrundlag. Eftersom grænsedragningen er kulturel, findes der intet absolut rent eller urent; hvad der i en kultur er rent, kan i en anden være urent:

There is no such thing as absolute dirt: it exists in the eye of the beholder. (Douglas 1966:2)

Konfronteret med overtrædelser af de kulturelle ordningsprincipper kan man i følge Douglas foretage sig forskellige ting for at genoprette ordenen. Man kan blandt andet give uordenen en betegnelse, en etikette — dansk, som i situationen ovenfor, og derved genskabe ordenen, eller man kan udrydde uordenen fysisk — for eksempel gennem opdragelse eller undervisning, som i situationen ovenfor (Douglas 1966:39f). Samtidig kaster overtrædelsen lys over, hvor grænsedragningen går.

Hvis vi følger grænsedragningen mellem rent og urent tilbage i historien, finder vi, at den tidligere ikke var direkte knyttet til fysisk smuds. Hvad der var rent og urent var snarere sociale end fysiske kategorier, og det urene var forenet med specielle gøremål eller begivenheder. Hvad der i denne forbindelse bliver interessant, er derfor at undersøge, hvornår det urene bliver identificeret med fysisk smuds.

Hygiejnen — et moderne projekt

Lars-Henrik Schmidt og Jens Erik Kristensen har undersøgt det idéhistoriske grundlag

for bekæmpelsen af den fysiske urenlighed (1986). I slutningen af 1800-tallet erkendte man gennem en udvikling af se-teknologien (mikroskopet), at specifikke levende organismer var årsagen til specifikke sygdomme, og der udvikledes tre strategier som skulle modvirke sygdommes spredning. Medicinen blev forvandlet fra en generel behandling til en bekæmpelse af den specifikke årsag til sygdommen. Friluftslivet og gymnastikken blev en stræben efter at skabe det sunde og modstandsdygtige legeme. Og for at hindre de sygdomsfremkaldende fremmedlegemer i at sprede sig, bestræbte man sig på at organisere det fysiske miljø, så der ikke skete nogen blanding mellem forskellige substanser, for eksempel vandforsyning og kloak, der kunne befordre en spredning af smitten; der blev skabt en funktionel opdeling af dagliglivet og af substanserne, som skulle forhindre "sammenblandings uordentlighed" (1986:86). Strategierne resulterer i en generel kamp for renlighed, som forvandler det sterile til såvel en æstetisk som en moralsk kategori³.

For at projektet, som de tolker som "et stort anonymt opdragelsesprojekt" (1986:88), skulle have nogen succes, må der imidlertid findes nogen, som kan påtage sig renligholdelsen. Husmoderen bliver det, de kalder agent, for denne udøvelse: "agenten som regerer over sit lille slot og transformerer det til en sober verden gennem sine funktioner" (1986:88). Husmoderen skal, gennem husholdningsskoler, tidsskrifter og bøger, uddannes til "den lille kemiker", som kan tage kampen op mod den symbolske urenlighed. "Hun var et produkt af andres viden om hvordan man havde den rigtige sans for hygiejne og hvordan man skabte og holdt orden i et hjem" (1986:120 & 128).

Gennem at bearbejde rent og urent, orden og uorden, bliver husmoderens renligholdelse samtidig et identitetsarbejde; hun bliver den, som varetager den grænse-

Selv om opvask allerede tidligt ansås for en huslig beskæftigelse, som mænd kunne eller burde deltage i, så var det i 1975 bare i 8 % af husholdene, at mændene havde hovedansvaret for dette arbejde, i 14 % delte man det, mens det i resten for det meste var kvindens felt (Åkerman m.fl. 1983B:55; ill.: Corall & Calminder 1957:32).

dragning, som er identitetsgrundlaget. Husmoderen bliver derved udtryk for den stræben efter identitet, som er et af den moderne verdens grundvilkår (1986:19—22 & 122). Kvindens domesticering⁴ bliver knyttet til en identitetsskabende intensivering af renliggørelse — paradoksalt nok samtidig med, at sporene af det praktiske arbejde er i gang med at forsvinde fra hjemmene (Frykman 1979:205). Var husmoderen agent for renliggørelsen, rejser det spørgsmålet, om hun virkeliggjorde et moderne opdragelsesprojekt, eller om hun også var aktivt agerende.

Hygiejniseringsen — oppefra eller . . .

Lars-Henrik Schmidt og Jens Erik Kristensen sætter sig selv som mål at undersøge "vesterlandske tankeformer" (1986:7), og de benytter sig da også af materiale fra frem for alt Danmark, Tyskland og England i deres idéhistoriske undersøgelse af det store "opdragelsesprojekt".

De udgår altså fra, at der findes parallelle udviklingsforløb inden for et ikke nærmere defineret "vesterlandsk" rum. Hvis man betragter det svenske materiale i forhold til det danske, synes der ikke på nogen måde at være grund til at sætte spørgsmålstegn ved denne parallelisering. De samme tanker, som de beskriver, synes at være repræsenteret i Sverige omtrent på de samme tidspunkter — og bliver fremført af personer i nogenlunde de samme samfundsmæssige positioner⁵.

At idégrundlaget for de forskellige organisationer og institutioner har været det samme, kan også være en af grundene til, at samarbejdet over grænserne blev etableret. Og idégrundlaget har hele tiden haft to sider, på den ene har der været tale om en indsats for at diskutere og definere husmoderen og hendes rolle i samfundet og familien, på den anden side har undersøgelser og oplysningsvirksomhed rettet sig mod den samme husmoders arbejde i hjemmet med henblik på, at dette skulle kunne gøres så

rationelt som muligt. Denne rationalitet tænkte man økonomisk:

Det går aldrig att genomföra en huslig organisation... förrän hemmets ekonomi blir lagd på budgetbasis. Först då går det att få litet av — i god mening — "affärsmässig" fläkt över sin hushållning. (Jeansson 1937:13)

Men det var mindst lige så vigtigt at rationalisere den måde, husmoderen anvendte sin tid på:

Rutinsysslorna böra intränas så, att de kunna försiggå rent mekaniskt, halvt omedvetet, som när man klär av och på sig. Driv upp färdigheten genom att ta tid på t.ex. den dagliga sängbäddningen eller diskningen och sök att sätta ert eget rekord. Träning ger färdighet... Sinnets spänstighet återkommer, när arbetet nu inte längre tar i anspråk var dagens stund och alla ens krafter dessutom. Men det värdefullaste är den möjlighet till fördjupat familjeliv som den minskade tröttheten och den ökade tidsvinsten skänker. (Jeansson 1937:36)

Tidsstudierne, taylorismen, er et væsentligt element af rationaliseringen og omfatter alle aspekter af husmoderens daglige arbejde (Pedersen 1991, Åkerman 1983B:39—69).

I denne forståelse er det et gigantisk opdragelsesprojekt, som sattes igang over for husmødrene. Ad mange forskellige kanaler: skoler, oplysningsmateriale og massemedier, bearbejdes husmoderen med oplysninger om, hvem hun bør være, og hvordan hun bør gøre. Men denne opdragende og magtudøvende side af moderniteten har også sin modsætning, hvor mennesker aktivt går ud og erobrer nye livsrum; former det efter deres egne forudsætninger — uden nødvendigvis at tage hensyn til, hvad andre måtte mene om deres ageren.

I dette perspektiv bliver dette århundredes stadigt stigende boligstandard et vigtigt rum, hvor mennesker — flere og flere — selv går ind og aktivt former moderniteten. Selv om det stadig forekom i dette århundrede, at mennesker spiste af samme fad, med deres egen ske, som de derefter gemte væk

til næste måltid, og aldrig med gaffel, så har opvasken for det store flertal været et dagligt gøremål i familien; og hvilken forskel i dagligdagen har det ikke været at komme fra en et-værelses med køkken og vand i gården, som skulle bæres op — og ned, til en to-værelses med køkken og bad, og hvor såvel koldt som varmt vand kom, bare man drejede på hanen. — Det er her, modernitetens erobres og formes, ikke bare af arkitekten, men i den daglige brug, i rutinerne — det trivielle. Og det skete på mange områder: komfuret som blev elektrificeret, vaskekælderen som blev indrettet, støvsugeren som blev anskaffet — og efterhånden kom også opvaskemaskinen; det sker igen og igen. Det er i denne sammenhæng, man må tolke den begejstring som funktionalismen — i det mindste i visse kredse — vakte i 1930'erne: "Det fascinerende med funktionalismen var dess vardaglighed, dess möjlige förverkligande — nu" (Åkerman m.fl. 1983A:41).

Der er på denne måde en klar forbindelse mellem den personlige erobring af nye rum i modernitetens territorium og konsumtion. Som Orvar Löfgren har været inde på, så bliver ting ofte de knager, som folk hænger deres livshistorie op på (Löfgren 1992). Og selv om der er en vis fare for at skrive det baglæns, som skete forlæns, så har den første gang man fik eget værelse, da man flyttede til en ny bolig, da man fik bil, været emancipationer, hvor man fik muligheder for at gå ud og gøre nye erobringer.

Ahh... Ja, det var en dröm! Det är inte klokt. Jag kommer särskilt ihåg, vi fick ju badrum och det hade vi inte haft. Min syster och jag gick inte ut och lekte de första månaderna vi bara låg i badkaret. (Efter: Wikdahl 1992:156)

Opvaskens nationale grammatik

Selv om der således er påfaldende mange ligheder mellem formerne i Sverige og

Svensk grammatik (ill.: Holm & Plantin 1992:60).

Danmark i dette århundrede, hvor hygiejnen, og med den husmoderen, bliver vigtige eksponenter i og for samfundsudviklingen, så indikerer historien ovenfor, at der også er forskelle i selve indholdet, hvormed disse former udfyldes — de daglige rutiner, det trivielle.

Samme år, som det blev etableret, kastede det svenske Hemmens forskningsinstitut sig ud i en større undersøgelse af alle opvaskens problemer. Undersøgelsen blev lavet 1944 og blev publiceret 1946.

Man kan räkna med att diskningsarbetet i genomsnitt tar 1—1,5 timme per hushåll och dag. I de 1,2 miljonerna svenska hushåll åtgår således ungefär 1,5 miljoner timmar per dag för detta arbete.

De hjälpmedel, som behövs för diskningen: vatten, diskbänktrustning, diskmedel och redskap, representerar även betydande värden. Utformningen av diskbänken är av betydelse inte bara i

fråga om diskningen utan för hela kökets planering. Även ur hygienisk och estetisk synpunkt spelar diskningsarbetet stor roll. (Diskning 1946:3)

Her er altså et for husmoderen centralt problem, og undersøgelsen giver sig i kast med alle aspekter af opvasken: vandets hårdhed, forskellige opvaskemidler, opvaskebørster og tørrestativer, køkkenvaskens placering og udformning bliver undersøgt i henseende til tidsforbrug, hygiejne og økonomi⁶.

Undersøgelsen kommer på alle punkter til klare konklusioner, og der kan således opstilles en grammatik for, hvorledes en opvask bør gå til ud fra tidsøkonomiske og hygiejniske hensyn:

"Följande allmänna riktlinjer för organisation av diskningsarbetet kan lämnas:", för förbehandlingen gäller, at "spolning under kran med tillhjälp av diskborste" er nødvendig. "Vid diskningen bör

man se till att vattentemperaturen hålles hög, helst ca 45 grader... Diskborste eller pappersdiskdug samt diskmedel av lämplig typ bör begagnas. Diskgodset bör alltid sköljas helst i hett vatten (över 50 grader)"... "Diskgodset bör lufttorka i lämpligt torkställ... Lufttorkning är att föredraga framför handtorkning såväl med hänsyn till tidsåtgång som hygieniska och ekonomiska synpunkter." (Diskning 1946:74)

Den bedste grammatik for en opvask er altså: afskylning — opvask — skylning — lufttørring. Og køkkevasken bør i øvrigt være placeret, så opvasken kan foregå fra højre mod venstre (Diskning 1946:69). For det optimale forløb af opvasken kræves et køkkenbord med to vaske, en for opvasken og en for skylning, så processen kan foregå kontinuerligt.

Undersøgelsen omfatter også en større spørgeskemaundersøgelse (2 260 svar), og den viste tydeligt, at denne rette grammatik af mange årsager ikke blev udøvet i de fleste hushold. Mange havde ikke indlagt vand og afløb, det gælder ca. 35%, og endnu færre havde varmt vand i hanen. Dertil kom, at mange ikke rådede over et fornuftig indrettet køkkenbord, kun omkring en tredjedel havde således rustfri stål som bordplade. Af tabellerne fremgår det, at 60% afskyllede deres opvask, 80% skyllede den, mens under 20% lod den lufttørre — hele 70% tørrede den i hånden (Diskning 1946:91).

Det er klart at Hemmens forskningsinstitut så det som en væsentlig opgave, at få bragt de faktiske forhold mere i overensstemmelse med det ideelle:

Av diskningsundersökningen framgår att man genom att införa förbättrade diskningsanordningar och metoder i hushållen skulle kunna vinna mycket ur såväl hygienisk som ekonomisk synpunkt samt uppnå att diskningsarbetet bleve mindre påfrestande såväl fysiskt som psykiskt. (Diskning 1946:96)

Der synes altså at være grund til at gøre en indsats for bedre oplysning og bedre køkkenindretninger. — Men man kan lige så vel

undre sig over, at der var så mange, som allerede udøvede den anbefalede grammatik; og Hemmens forskningsinstitut var da heller ikke de første, der havde argumenteret for denne.

Ved en gennemgang af svenske husholdningsbøger fra 1920'erne til 1990'erne, en del rettet mod skolerne, en del mod den unge husmoder, synes det almene mønster at være, at grammatikken skal være: afskylning — opvask — skylning — lufttørring. I nogle bøger fra 1920'erne omtales lufttørring dog ikke som en mulighed, og det kan derfor være anledningen til, at så mange tørrede i hånden i Hemmens forskningsinstituts undersøgelse. Men i øvrigt er billedet ganske klart, undtagen at en del bøger mener, man kan eller bør tørre glas og bestik i hånden.

I et tilsvarende dansk materiale er det muligt tydeligt at konstatere, at den danske grammatik for opvask er anderledes. Hvor få svenske tekster foreslår aftørring, så anbefales dette i næsten alle de danske tekster. Kun nogle enkelte nævner, at man kan lade porcelænet lufttørre — og en af dem tilføjer, at det derefter må afpudses (Braae 1949:II, 159). Det kan også konstateres, at alle de svenske tekster — uden undtagelse — foreskriver en skylning efter opvasken og inden tørringen, og dette svarer helt til det anbefalede i de danske tekster frem til midten af 1940'erne; i tiden efter 2. Verdenskrig udelader omkring halvdelen af de danske tekster denne skylning eller gør den alene til en mulighed. Den danske grammatik for opvask kan derfor siges at være: afskylning — opvask — (skylning) — aftørring med viskestykke; og i efterkrigstiden glider skylningen mere og mere i baggrunden, så grammatikken bliver: afskylning — opvask — aftørring.

Om der egentlig ligger nogen rationalitet til grund for disse forskellige grammatikker for opvask i Sverige og Danmark er ikke

muligt at afgøre. Forskelligheden kan muligvis skyldes forskel i vandets kalkholdighed i Sverige og Danmark. Det mere kalkholdige danske vand kan uden aftørring afsætte kalkpletter på det opvaskede. Det er i det mindste den forklaring Carin Boalt, en af hovedkræfterne bag den svenske opvaskeundersøgelse, hældede mod, da jeg for nylig talte med hende. En køkkenkonsulent i Danmark har hørt en anden forklaring: at varmt vand er meget dyrere i Danmark end i Sverige, hvorfor man sparer på det. — I denne forbindelse er årsagen, hvis den findes, imidlertid af mindre betydning; det er anderledesheden, som er det interessante.

Det er imidlertid ikke alene på det grammatiske plan, i selve arbejdet, forskellen mellem dansk og svensk opvask sætter sig spor; intimt forbundet med opvasken er selve køkkenbordets udformning, og også i dets udformning finder vi en anderledeshed. Allerede fra 1920'erne var der både i Sverige og Danmark blevet etableret prøve-køkkener, og arkitekter og planlæggere havde — mere eller mindre fjernt fra de egentlige brugere: husmødrene — diskuteret, hvorledes det praktiske køkken burde indrettes (Dam 1960:3; Köket 1935:5—8; Åkerman m.fl. 1983B:196—215).

I Sverige var der allerede i 1921 blevet publiceret noget, som var tænkt som en norm for boligbyggeri med statslig økonomisk støtte (Bostäder 1921), men da de statslige lån samtidig blev afviklet, fik det ingen effekt (Åkerman 1983B:197). Under 2. Verdenskrig begyndte den statslige støtte igen, og den fik stor effekt på boligbyggeriet, idet støtten blev afhængig af, at visse normer blev overholdt. I første omgang gjaldt det størrelsen på rummene (Westholm 1942), men det blev snart til normer, som detaljeret foreskrev, at visse mål og elementer skulle benyttes⁷. I 1954 kom *God bostad*, som — knyttet til de statslige lån — blev normgivende, uanset at normerne aldrig er blevet

lovfæstede. *God bostad* støttede sig blandt andet på Hemmens forskningsinstituts undersøgelser, som samtidig blev samlet og udgivet (Kök 1954). Med disse skrifter blev et køkkenbord helt i rustfrit stål og med en kombinationen af vask og udslagsvask til svensk norm. Det præciseres, at udslagsvasken, hvor man skyller det opvaskede, altid skal placeres til *venstre* for vasken: "Man diskar nämligen med minsta antalet korsningar av händerna, om man alltid har skölkärlet till vänster om disklådan" (Kök 1954:49).

Udviklingen i Danmark former sig noget anderledes end i Sverige; det skyldes ikke mindst, at en meget stor del af det danske boligbyggeri finansieres gennem selvejende Kreditforeninger, hvorfor staten ikke har noget indirekte normsættende styringsinstrument. I Danmark bliver normer derfor i langt højere grad vejledende; og køkkenvasken får en anden udformning end i Sverige. Statens Byggeforskningsinstitut offentliggjorde i 1959 en vejledning (Arctander 1959), hvori der direkte henvises til undersøgelsen fra Hemmens forskningsinstitut. Om køkkenvasken siges det: "denne bør være en dobbelt vask, helst placeret i et stål-bord . . . Udslagsvasken i en dobbeltvask placeres til *højre* (min kursivering), hvorved dels opnås, at de samlede overrækninger over vasken bliver færrest, og dels at den kommer nærmest rense- og tilberedningspladsen, der bedst placeres til højre for opvaskepladsen" (Arctander 1959:8). I øvrigt har man på Statens Husholdningsråd altid anbefalet, at: "Bordpladsen må dog prioriteres højere, dvs. kniber det med bordplads, er det bedre med en enkeltvask" (Statens 1986:4). Selv om det heldækkende stål-bord anbefales, vælger mange i Danmark at købe en løs vask, som nedfældes i en udskæring i bordpladen, som kan være af træ eller andet materiale. — I Sverige holder man så fast ved en vask og en udslagsvask, at man, hvis

der er dårlig plads, ofte placerer den ene ved bordkanten og den anden bagved, ind mod væggen.

Markedsafdelingen på *Ifö Sanitär*, en af Nordens større producenter af køkkenvaske og -borde, bedømmer, at dagens marked i Sverige og Danmark er meget forskelligt. I Sverige består 85 % af salget af hele køkkenborde i rustfrit stål, og 98 % af de solgte køkkenvaske har 2 vaske eller en udslagsvask og en vask⁸. I Danmark består 90 % af salget af løse vaske, som skal nedfældes i en bordplade af andet materiale, og 90 % har kun en vask⁹.

Både i Sverige og Danmark bliver man anbefalet at vaske op fra højre mod venstre, men såvel den kropslige rutine, som opvasker, som den materielle udformning af opvaskepladsen, bliver udformet meget forskelligt. Den svenske grammatik fordrer to vaske og et bord, som ikke er følsomt over for fugt, da opvask, som står til lufttørring, står og drypper. Og udslagsvasken bør placeres til venstre for vasken, så den kan anvendes ved skylningen af det vaskede. Den danske grammatik fordrer kun en vask, da ingen skylning forekommer, og da opvasken straks aftørres med et viskestykke, behøver man ikke tage hensyn til fugt, da bordet kan beskyttes med en løs "opvaskebakke". Denne lader vandet løbe tilbage i vasken inden aftørringen, og sættes væk efter opvasken, hvorefter bordet tørres af. Hvis der er god plads, bør man have en udslagsvask placeret til højre for vasken, så man der kan skylle opvasken af, inden den sættes ned i vasken.¹⁰

Man bør bemærke, at de danske anbefalinger henviser direkte til de svenske undersøgelser, og at de anvender helt identiske argumenter, nemlig tayloristiske om de mest rette og mindst belastende bevægelser, for henholdsvis placeringen af udslagsvasken til venstre og højre. Der findes altså et fælles idégrundlag, men forankret i forskellige

nationale grammatikker, giver det forskellige fysiske resultater. Det kan yderligere tilføjes, at man i Danmark ofte vasker op i en løs balje nedsat i vasken (Møller m.fl. 1949:58), mens man i Sverige vasker op direkte i vasken.

Jeg vil ikke påstå, at alle svenske og danske vasker op på de måder, jeg har beskrevet; det har jeg tilstrækkelig med materiale til at vise ikke er tilfældet. — Men "afvigere" er næsten altid parate med en forklaring om, hvor de har "lært" sig at udøve en anden grammatik. Hvad jeg påstår er, at opvask er et eksempel på en triviell del af hverdagslivet, som er blevet nationaliseret i løbet af 1900-tallet. — Eftersom netop boligen og også byplanlægningen har været et af de felter, som nationalstaterne i 1900-tallet mest intensivt har forsøgt at regulere, synes det at være oplagte områder at undersøge for at få en dybere forståelse af nationale projekter.

Trivialitetens nationalisering

Denne nationalisering af det trivielle og de dertil knyttede materielle omstændigheder, giver et perspektiv på national kultur, som ligger langt fra det, det betyder i det daglige sprog. National kultur er ikke kun knyttet til den kulturelt markerede fortælletradition om nationen, men findes også forankret i det trivielle:

Concepts like Swedishness and Englishness, for example, imply that there is a certain cultural praxis as well as style that is contained within the national boundaries... It seems important to distinguish between, on the one hand, the symbolic capital that is defined as national and patriotic and, on the other hand, the knowledge and experiences which happen to be contained within national boundaries. (Löfgren 1989:15)

Med denne indfaldsvinkel til studiet af national kultur, må vi forvente, at meger søgen efter "det nationale" leder de "for-

Annoncør i Husmodern, nr 10, 1952.

kerte” steder. Det nationale søges ofte udelukkende i det kulturelt markerede, og det bliver derfor overset, at det kulturelt trivielle i meget vid udstrækning også har været en del af det nationale projekt i 1900-tallet.

Vi kan samtidig konstatere, at denne udvidelse af nationaliseringens rækkevidde giver et andet perspektiv på relationen mellem nation og køn. De nationale fortælletraditioner var og er i høj grad mandlige

fremstillinger, som ikke har givet megen plads for kvindeskønnet (se Berggreen 1991). Det samme kan i ganske stor udstrækning siges om situationer, hvor der skabes kollektive nationale følelser — det er altså ingen tilfældighed at mandlige sportsudøvere får meget mere opmærksomhed end kvindelige, ikke mindst når det gælder holdsport; i øvrigt er de fleste sportsbetragtere — både tilskuere og massemediefolk — stadig mænd. Hverdagslige, trivielle situationer,

som den med opvasken, er derimod lette at finde blandt traditionelt kvindelige gøremål.

Den giver også en klarere opfattelse af videnskabernes forhold til nationaliseringsprocessen. Litteraturen, kunsten og — ikke mindst — historien (Østergård 1991A) blev i slutningen af 1800-tallet gjort til objekter for nye videnskaber, som havde sigtet rettet bagud og var engageret i at skabe elementer til den kulturelt markerede fortælletradition om nationen; videnskaber skabt i løbet af 1900-tallet derimod — ikke mindst sociologien, ingeniørkunsten, statistikken og arkitekturen — var og er instrumentelle videnskaber, som med blikket rettet mod det hverdagslige og kroppen, og mod fremtiden og virkeliggørelsen af en idé, har været med til at udstikke det kulturelle rum, i hvilket svenskere og danskere har formet deres hverdagsliv, og hvor de har været skabere af en national kultur som en konkret erfaring og som en forvaltning af kropslige rutiner. — De provinslæger, som Lubbe Nordström besøgte på sin rejse gennem *Lort-Sverige* i 1938, og som han så som de egentlige konstruktører af fremtidens gode og hygiejniske samfund: "De äro landets kanske främsta reformatörer och revolutionärer. De ha fortsatt i praktiken, där de sociala och politiska reformatörerna och revolutionärerna ha stelnat i teori" (Nordström 1938:23), var ikke bare konstruktører af fremtiden, de var i lige så høj grad konstruktører af en svensk hverdag, og dermed af Sverige.

At aktørerne er bevidste om denne nationalisering af det trivielle fremgår af mine samtaler med køkkenkonsulenter og -producenter; men også direkte af svensk forbruger—oplysningsmateriale:

Det finns också diskbankar med förebild från utländska kök, där rostfritt stål inte är så vanligt. I bankar med en yta av trä eller plastlaminat fogar man in disklåda och utslagstratt av rostfritt stål eller emaljerad stålplåt. Dessa diskbankar har uppenbara

nackdelar. De saknar i regel kantvulst, varför vatten kan rinna ner över kanterna och fram över skåpluckorna ner på golvet. Anslutningen mellan disklådor och bänkyta och mellan bänkyta och bakvägg/stänkskydd är ett annat problem. (Kök 1981:36)¹¹

Hvor nationalt? — Så nationalt!

Den kulturelt markerede fortælletradition om nationen er udgangspunktet for den italesættelse af anderledeshed, som med jævne mellemrum dukker op, når "det nationale" er til diskussion, og de nationale traditioner synes "truede". Nationaliseringen af det trivielle danner derimod vaner, noget som opmærksomheden sjældent henledes på. Den er en erfaring, som alene udløses i en konkret situation, som en oplevelse.

Vanor är något som mest bara finns, något man utför utan större grad av reflektion eller distans; "traditioner" är däremot något man vårdar och bevarar, slår vakt om. (Frykman & Löfgren 1991:25)

Det er meget svært at skaffe materiale om sådanne situationer, hvis man da ikke lige oplever dem selv, fordi de tilhører det trivielle — og også det mest intime; hvem ønsker egentlig at få diskuteret sin måde at vaske op på? De fleste har svært ved at italesætte dette felt, hvor det indlysende og vanemæssige pludselig gøres kompliceret og problematisk.

I 1930'erne og 40'erne var man meget optaget af diskussionen om "kultiveringen" af opvasken, af at finde den rette rationelle og hygiejniske kropslige praktik. Og det var en diskussion, som omfattede ganske mange af tidens husmødre: "Endvidere giver mange af Husmødrenes Besvarelser Udtryk for, at der ogsaa med Hensyn til Opvask undertiden savnes Oplysning om den rette Arbejdsmaade", som det siges i en undersøgelse af køkkener i Danmark fra 1949 (Møller m.fl. 1949:61). Siden er der sket en "naturliggørelse" af den nationale gramma-

Den rationelle og hygiejniske affaldsskakt — som virkliggørelsen af det jordiske paradis (ill.: Moderna 1939:30).

tik, som gør det meget provokerende, at andre ikke gør som en selv; der er sket en naturliggørelse af det kulturelle.

Jeg har talt med en del mennesker, som har bevæget sig frem og tilbage over den svensk—danske grænse, og en del af dem har haft ganske de samme oplevelser som jeg selv. Som en af mine svenske bekendte siger:

Ja, dansk opvask er så ækelt.

Og en anden tilføjer:

Når jeg er i Danmark, tilbyder jeg oftest at vaske op. Jeg kan ikke holde den tanke ud, at jeg skal spise af de tallerkener, som ikke er blevet skyllet.

Hvad der sker i situationen, er en ganske klar grænsedragning mellem svensk og dansk. En grænsedragning, som er så klar, at den danner grundlag for en meget konkret oplevelse af nationalt tilhørsforhold.

I situationen sker der en virkelig forførelse af de indblandede, og en virkelig oplevelse af at "blive til den, som man i virkeligheden altid har været" — som jeg citerede Michael Harbsmeier for i indledningen.

At den danske grammatik opleves som ækel af svenskere henviser denne kropslige rutine til en naturlig kategori, der er så langt uden for deres egen orden, at den er egent-

lig patologisk og ordenstruende (Schmidt & Kristensen 1986:17). Og den eneste naturlige forskel man kan tænke sig mellem svenskere og danskere er netop den, at de er svenskere og danskere¹². — Hvor forskelle mellem danskere og svenskere ellers ofte siges ikke at eksistere:

”Danskere er ikke indvandrere” — som en kultursekretær i Halmstad har udtrykt det med sigte på danskere bosat i Sverige.

Hvis udlændinge, som kommer langt væk fra, skal beskrive svenskere og danskere, vil de meget ofte beskæftige sig med træk i samfundene, som kan dække over begge nationer. Det gælder for eksempel to inderes forsøg på at give en karakteristik af svenskere og danskere. Uanset at der er 15 år mellem deres ophold, har de meget ens opfat- telser af de to nationer. Begges beskrivelser omfatter træk som: familierne lukker sig inde for sig selv, der findes intet socialt fællesskab med omgivelserne; forældre og børn taler ikke sammen; det private og det offentlige holdes strikt adskilt; folk er konfliktsky og har svært ved at kommunikere følelser (Dhillon 1976; Prakash Reddy 1992). — Deres karakteristik er så generel, at den med rimelighed kan forventes at gælde for de fleste moderne, vestlige samfund. Modernitet bliver ofte givet som forklaring på sådanne ligheder; den beskrives som transnational, grænseoverskridende, og forventes at have en stor homogeniserende effekt.

Hvis vi også tager det trivielle og de kropslige praktikker med i betragtning, er der grund til at nuancere dette udsagn. Godt nok blev debatten om hygiejne og kropslig rationalitet noget, som prægede både Sverige og Danmark ganske markant i begyndelsen af dette århundrede, og man lod sig inspirere af de samme tanker — der skete altså en udjævning eller homogenisering af de problemer, man forholdt sig til. Men det er påfaldende, at de trivielle løsninger på de

fælles problemer ikke bliver ens; man skaffer sig forskellige grammatikker og forskellige materielle konstruktioner for deres løsninger. Modernitet har således en homogeniserende og grænseoverskridende side; men den har også en differentierende side, hvor nye grænser drages — og fordi løsningerne udformes inden for et nationalstatsligt kulturelt rum, sammenfalder en del af dem med politiske grænser.

Derfor er det nok ikke så let, som John Lennon troede, at tænke sig bort fra nationen. Selv om vi kunne frigøre os fra de kulturelt markerede fortælletraditioner om det nationale, hvad der kan være vanskeligt nok, så opleves forskellighed i konkrete situationer som en personlig erfaring — grænsen drages, og hermed starter identitetstænkningen.

Noter

¹ Dette skønt der i mange tilfælde har været overordentlig mange problemer med at virkeliggøre de ideelle forestillinger om sammenfaldet mellem stat, nation, folk og sprog. I Danmark og Sverige eksisterer dette sammenfald nogenlunde (Linde-Laursen 1991A:12f), selv om Sverige ikke kommer med på Walker Connors liste over de 14 stater i verden, som ikke rummer større eller mindre nationale minoriteter (Østergård 1992:112).

² Som Fink gør opmærksom på, er der grund til at skelne mellem identitet og bevidsthed om identitet (Fink 1991).

³ Af interviewer med husmødre fremgår det tydeligt, at de forbinder renlighed med moral — og frem for alt med deres egen moral (Konsumtverket 1978: 14—51).

⁴ Der er grund til at bemærke, at redegørelsen ovenfor bygger på en idéhistorisk tekst. I praktikken var majoriteten af kvinder omkring 1900 og længere frem stadig knyttet til produktionen og ikke isole- rede i hjemmene.

⁵ Om den svenske debat og institutionalisering af hygiejnen og husmoderens rolle i den findes mængder af materiale i Åkerman m.fl. 1983A, 1983B og 1984. Om de danske institutioner se Dam 1960 og Statens Husholdningsråd 1935—1985.

⁶ Alle delproblemerne bliver grundigt behandlet af eksperter på hver deres område. En af medarbejderne var seminarieforsøger Folmer Dam, som også var Indenrigsministeriets repræsentant i det danske Statens Husholdningsråd, men som i 1944 var flygtning i Sverige. Der foregår således på det praktiske plan et samarbejde mellem de svenske og danske institutioner.

⁷ Tanken var også gennem standardisering at billiggøre boligbyggeriet; en bestræbelse som var blevet institutionaliseret allerede 1919 (Åkerman m.fl. 1983B:203).

⁸ Man skønner også, at hvis svenske selv står for indretningen af et køkken, er de mere tilbøjelige til at vælge en nedfældet køkkenvask i et bord af andet materiale.

⁹ Tendenserne bekræftes af andre nordiske producenter og køkkenkonsulenter. Hos *intra* tolker man det således, at Danmark i denne forbindelse slutter sig til et kontinentalt mønster.

¹⁰ I vejledningen fra det danske Statens Byggeforskningsinstitut kaldes en dobbelt vask direkte for "model: svensk standard" (Arctander 1959:7).

¹¹ En lignende advarsel optræder i et tidligere oplag af samme pjece (Kök 1972:39f), dog i mindre skarpe vendinger, mens den ikke forekommer i let reviderede oplag af Kök (1954) fra 1960 og 1964. Dermed kan man nogenlunde tidsfæste, hvornår en "trussel" mod den svenske grammatik erkendes — hvad enten den skyldes svenskeres øgede rejseaktivitet i udlandet, hvor de lærer sig noget ikke-svensk, eller udenlandske byggevirksomheders indtrængen på det svenske marked.

¹² Denne naturliggørelse er identisk med den forestilling om naturlige forskelle mellem nationer, som var indeholdt i 1800-tallets tænkning (Knudsen 1991:22f).

Kulturrelativisme er blevet en kulturelt positivt markeret tanke i efterkrigstiden. Men trivielle gøremål, som renlighed, fødsler og sygdom, betragtes ikke som kultur, men netop som natur, hvorfor anderledeshed ikke kan accepteres ud fra forestillingen om kulturrelativisme. I virkeligheden har vi nok lettere ved at acceptere, at andre folk tror på andre guder — fordi vi tror, at religion er "rigtig" kultur.

Litteratur

Arctander, Philip, 1959. *Plan i køkkenet*. Statens Byggeforskningsinstitut, SBI-anvisning 46.
Berggreen, Brit, 1991. "Kvinner selv..." Kvinner

nasjonale erfaring." I: Linde-Laursen, Anders & Jan Olof Nilsson (red.) *Nationella identiteter i Norden — ett fullbordat projekt?* s. 149—174. Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm.

Bostäder, 1921. *Praktiska och hygieniska bostäder, betänkande och förslag*. Stockholm.

Braae, Karen (red.), 1949. *Dansk husmoderleksikon*. Standard Forlaget.

Corall, Gerd & Britta Calminder, 1957. *Skolans hemkunskap*, klass 7. Stockholm.

Dam, Folmer, 1960. *Statens Husholdningsråd gennem 25 år. 1935—1960*. København.

Dhillon, 1976. "Ni är alldeles för lagom!" I: *Ordets makt*, nr 3, s.44—48. Stockholm.

Diskning, HFI meddelanden 1946. Nr 1, Hemmens forskningsinstitut.

Douglas, Mary, 1966. *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. London.

Ehn, Billy, 1989. "National Feeling in Sport. The Case of Sweden." I: *Ethnologia Europaea* XIX, 1, s. 56—66. København.

Fink, Hans, 1991. "Om identiteters identitet." I: Fink, Hans & Hans Hauge (red.) *Identiteter i förändring*, s. 204—226. Kulturstudier 12, Århus.

Frykman, Jonas, 1979. "Hel och ren. Kropp och tanke hos bönder och borgare." I: Frykman, Jonas & Orvar Löfgren: *Den kultiverade människan*, s. 131—220. Lund.

Frykman, Jonas & Orvar Löfgren, 1991. "Svenska vanor och ovanor. Upptrampade stigar och nya spår." I: Frykman, Jonas & Orvar Löfgren (red.) *Svenska vanor och ovanor*, s. 9—32. Stockholm.

God bostad, 1954. Kungl. Bostadsstyrelsens Skrifter.

Harbsmeier, Michael, 1986. "Danmark: nation, kultur og køn." I: *Stofskifte. Tidsskrift for Antropologi*, nr 13: Danmark, s. 47—73. København.

Holm, Anita & Barbro Plantin, 1992. *Hemkunskap*, för högstadiet. Läromedelsgruppen, Sparfrämjandet.

Jéansson, Alice, 1937. *Det genomtänkta hushållsarbetet. En bilderbok för den tröttkörde husmodern*. Skattebetalarnas förenings budgetbyrå. Stockholm.

Knudsen, Anne, 1991. "Mikronationalismens dannelseshistorie." I: Linde-Laursen, Anders & Jan Olof Nilsson (red.) *Nationella identiteter i Norden — ett fullbordat projekt?* s. 19—38. Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm.

Konsumentverket, 1978. *Rent till varje pris? En debattbok om städning*. Stockholm.

Kök, 1954. *Kök. Planering. Inredning*. Hemmens forskningsinstitut.

Kök, 1972. *Kök, planering, inredning*. Statens institut för konsumentfrågor, Stockholm.

Kök, 1981. *Kök — planering, inredning*. En bok för den

- som planerar, bygger eller bygger om kök. Konsumentverket, Stockholm.
- Köket, 1935. "Köket och ekonomiavdelningen i mindre bostadslägenheter, förslag till systematisering. Kommittén för standardisering av byggnadsmaterial." I: *Arkitektur och samhälle*, Nr 2, Årgång 4, 1935, Spektrum, Stockholm.
- Linde-Laursen, Anders, 1991A. "'...derfra min verden går' — om national identitet." I: Linde-Laursen, Anders & Jan Olof Nilsson (red.) *Nationella identiteter i Norden — ett fullbordat projekt?* s.11—18. Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm.
- Linde-Laursen, Anders, 1991B. "Er Sverige intressant...? Om modernitet og hundrede års danskhed." I: Linde-Laursen, Anders & Jan Olof Nilsson (red.) *Nationella identiteter i Norden — ett fullbordat projekt?* s. 39—57. Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm.
- Löfgren, Orvar, 1989. The Nationalization of Culture. I: *Ethnologia Europaea* XIX, 1, s. 5—23.
- Löfgren, Orvar, 1992. "Mitt liv som konsument. Livshistoria som forskningsstrategi och analysmaterial." I: Tigerstedt, Christoffer; J. P. Roos & Anni Vilkkö (red.) *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*, s. 269—288. Järfälla.
- Moderna, 1939. *Moderna bostäder*. Hyresgästernas Bostadsproduktion i Malmö, Malmö.
- Møller, Viggo Sten m.fl., 1949. *Køkkenundersøgelse. Metode, Materiale og Resultater*. Fællesudvalget for Boligundersøgelser. Publikation Nr. 1. København.
- Nordström, Ludvig, 1938. *Lort-Sverige*. Stockholm.
- Pedersen, Lykke Lafarque, 1991. "Det rationelle køkken — en 1950'er vision." I: Petri, Gerda (red.) *Køkkenet. Danmarks største arbejdsplads. Køkkenets kulturhistorie*, s. 34—41. Ølgod.
- Prakash, Reddy G., 1992. *Sådan er danskerne! Mørke*. Schmidt, Lars-Henrik & Jens Erik Kristensen, 1986. *Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel*. København.
- Statens, 1986. *Nyt køkken. Praktisk & sikkert*. Statens Husholdningsråd, pjece 1, 1986. København.
- Statens Husholdningsråd 1935—1985. København.
- Westholm, Sigurd, 1942. *Minimifordringer å storlek av bostadslägenheter i hus avsedda att uppföras med stöd av statligt tertiärlån*. Meddelanden från Statens byggnadslånebyrå.
- Wikdahl, Magnus, 1992. *Varvets tid. Arbetarliv och kulturell förändring i en skeppsbyggerstad*. Stockholm.
- Østergård, Uffe, 1988. *Hvad er en nationstat?* Arbejds-papir 12, Center for Kulturforskning. Århus.
- Østergård, Uffe, 1991A. "Hvorfor hader vi svenskerne? Danmarkshistorierne mellem svensk og tysk." I: Linde-Laursen, Anders & Jan Olof Nilsson (red.) *Nationella identiteter i Norden — ett fullbordat projekt?* s. 117—147. Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm.
- Østergård, Uffe, 1991B. "National og etnisk identitet." I: Fink, Hans & Hans Hauge (red.) *Identiteter i forandring*. s. 144—184. Kulturstudier 12, Århus.
- Østergård, Uffe, 1992. *Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*. København.
- Åkerman, Brita, m.fl., 1983A. *Vi kan, vi behövs! — kvinnorna går samman i egna föreningar*. Stockholm.
- Åkerman, Brita, m.fl., 1983B. *Den okända vardagen — om arbetet i hemmen*. Stockholm.
- Åkerman, Brita, m.fl., 1984. *Kunskap för vår vardag — forskning och utbildning för hemmen*. Stockholm.

Summary

The Nationalization of Trivial

How a Transnational Cleansing Process Becomes a Cultural Identity Marker in the Encounter between Swedes and Danes

National identity is often described as no more than the narrative of an "imagined community". In this article it is argued that seemingly trivial aspects of everyday life in the 20th century have played a role in the national project. This nationalization has not been part of a conscious drive toward national homogenization, but is rather the result of processes going on within national boundaries.

Throughout the 20th century, hygiene has not only been an element of the modern project but has also been a central theme of identity. Debates in the 1930s concerning the proper way of doing the dishes were conducted within the parameters of this striving for cleanliness. During the post-war era, two different ways of doing the washing-up developed in Sweden and Denmark, respectively, as well as two different sink-unit constructions. Today, these differences are no longer discussed; a process of naturalization of culture has taken place. Due to this, individuals can experience difference in specific situations and in this way become conscious of their own particular national affiliation and identity.

In such a context we cannot merely describe modernity as a forceful homogenizing process. While hygiene becomes a powerful theme in both Sweden and Denmark, the practices and material constructions accompanying them create new diversity.